

STM 1935

Meddelanden

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

MEDDELANDEN OCH RECENSIONER

EN BIOGRAFI ÖVER J. WIKMANSSON FRÅN 1800

Av de infödda musikerna i Sverige under 1700-talet var det måhända ingen, som — efter Roman — av samtida kännare skattades så högt som J. Wikmanson. Man värdesatte honom som lärd teoretiker och utmärkt orgelspelare och beundrade kanske alldeles särskild hans kammarmusik, i vilken man återfann stildrag från tidevarvets store kvartettkompositör J. Haydn. Tre av hans stråkkvartetter utgavos även efter Wikmansons död av hans dotter och tillägnades mästaren i Wien.

I våra dagar är visserligen större delen av Wikmansons musikaliska produktion bortglömd, men hans stråkkvartetter ha på sista tiden åter uppmärksammats och en av dem (i d-moll), ånyo utgiven av Arbetarnas bildningsförbunds musikkommitté, har — bl. a. genom svensk rundradio — nått fram till nya skaror av lyssnare. Tyvärr har det nyväckta intresset för Wikmanson ännu icke avsatt några spår inom den musikvetenskapliga forskningen. Vad vi veta om hans personlighet och konstnärsskap är alltjämt i huvudsak baserat på samtidens utsago. I förväntan på en undersökning av hans ställning som tonsättare, hans betydelse för svenskt musikliv, har det ansetts lämpligt att i denna årgång av Svensk tidskrift för musikforskning återge den enda tryckta något så när utförliga biografien över honom. Den finnes intagen i Journal för svensk litteratur för 1800 (bd 4, s. 372—384). Biografien — eller som den betitlas *nekrolog* — är osignerad. Men man behöver icke tveka om författaren. Han var identisk med tidskriftens utgivare, den kände uppsaladocenten G. A. Silverstolpe, författare även till det åminnelsetal, som den 15 februari 1801 upplästes över Wikmanson i musikaliska akademien. Silverstolpe har själv försett biografien med upplysande noter, vilka i allmänhet torde vara tillfyllest för en nutida läsare. I slutet av uppsatsen har han oriktigt betecknat den *engelskfödde* musikern H. F. Johnsen som *tysk*.

E. S—m.

JOHAN WIKMANSON föddes den 28. Dec. 1753. Fadren var Färgaren i Stockholm Hr. JOHAN WIKMAN. I et land, der ännu de nödvändigaste tilgångar til livets knappaste bergning icke utan den största möda förvärfvas, är det en vanlig händelse, at et Snille tvingas til valet af et annat lefnadssätt, än det, hvartil det af naturen blifvit ämnadt. Redan i första barndomen visade WIKMANSON en utmärkt fallenhet för Musiken. Han erhöll äfven deri tidig undervisning af K. Hof-Capellmästaren P. JOHNSEN, en man känd på sin tid för en af de grundligaste contrapunctister, som förvånade Musikkännare med sina starka Orgelverks-fugor, dem han merändels oberedd spelade vid utgången ur kyrkan, och som, om han i sina fantasier och de få compositioner vi af honom äge icke utmärkte sig af särdeles smak, och ofta införde underliga infall, brokiga figurer och hårda tonledningar, dock visade sig äga en originalitet, som ersatte åt snillet hvad örat och känslan understundom tyckte sig sakna. WIKMANSON njöt i tvänne år denna skickliga lärars undervisning i Claverspelning och i det man allmänt kallar *General-basen*, eller läran om accorderna, deras sätt at påfölja hvarandra och deras signering. Oaktadt den färdighet WIKMANSON redan förvärfvat, ville dock hans föräldrar ej våga at fullkomligen upoffra honom at en konst, som öppnade så svaga utsigter för den som var bestämd at genom eget arbete förtjena sin föda. Et annat yrke skulle väljas för den unga WIKMANSON, och då penningetilgången ej medgaf at gifva honom en litterär upfostran, hvartil hans redan väckta snille gifvit anledning, sattes han i matematisk Instrumentmakare-lära i Köpenhamn 1770. Fadren hade sjelf följt honom dit, och så länge han vistades i Köpenhamn blef sonen väl handterad; men så snart han bortrest, blef den unge WIKMANSON af sin mästare misshandlad, erhöil ingen undervisning, utan led nöd på de mest outhärliga behof. Då han derom underrättat sina föräldrar, och länge förgäfves väntat på svar, öfvergaf han läran och födde sig genom undervisning i claverspelning, til dess han hemifrån erhöil understöd, och kunde återresa til Fäderneslandet*.

Vid sin hemkomst til Sverige tog han genast 1771 tjenst vid Kongl. Postverket. Derifrån gick han 1772 til Kongl. Nummer-Lotteriet; befordrades 1773 til Contoirs-skrifvare och korrt derpå til Rese-Inspector och Kammar-skrifvare i Castelletto-Contoiet: äfven samma år til Collectör: efter flera utförda commissioner til verkets förmån updrogs

* En Anecdote härvid förtjenar at anföras. Då WIKMANSON hade rymt ifrån Instrumentmakaren, irrade han i en af Köpenhamns förstäder, osäker hvar han, som nu var blottad på alla tilgångar, skulle hamna. Det var en höst-dag och stark åska och slagregn. Nedsänkt i bekymmer ökades hans plågor af ovädret. Tvänne unga fruntimmer gingo förbi honom, märkte hans svåra belägenhet och erbödo honom, sedan de fått veta at han var främling, at hos dem, som bodde i grannskapet, afvaktade ovädrets slut. De hade et Claver, och WIKMANSON, som ej spelat sedan han reste ifrån Sverige, kunde ej emotstå sin lust, utan satte sig ned at spela. Följden var at han feck informera de unga fruntimren, och feck genom dem flera elever. Denna Anecdote berättade han sjelf korrt före sin död för en vän, men han kunde ej mera påminna sig dessa Fruntimmers namn.

honom 1778 Casseurs-sysslan, och kort derpå erhöi han Kamererare Fullmagt. Sådan var den bana han såsom tjensteman lupit, hvarken lysande eller riktande, men i samma förhållande mera vigtig och mödosam. Han var en träl i sit Ämbete, som han i grund kände och med en exemplarisk redlighet utöfvade, och hvaraf talande exempel här skulle anföras, om de hörde til de förtjenster, som lemna denna biographi et rum i vår Journal. Det är allt nog at här anmärka, at under hela sin tjenstetid var han med ämbetsgöromål sysselsatt mera än Ämbetsmän vanligen, at han dessutom alltid hade at kämpa emot knappa tilgångar, och at således den stora skicklighet han både såsom Musikidkare och Compositör ernådde var et så mycket större och ovanligare phänomen, och et bevis, at et verkligt snille öfvervinner alla hinder at hinna sit mål och fullkomligheten. År 1782 trädde han i äktenskap med Organistens i St. Nicolai och Instrument-makarens J. ÖBERGS Enka, Fru SARA CHRISTINA EEN. Detta äktenskap, som beredde honom et varaktigt sinneslugn under det öfriga af hans lefnad, skänkte honom en dotter, hvars bildande var hans ljufvaste tidsfördrif, och hvars lofvande egenskaper utgjorde hans hopp. Han dog efter en kort sjukdom den 10. Jan. 1800, älskad, vördad och begråten såsom Make, Fader och Vän.

Någon tid efter sin återkomst til Sverige blef han antagen til Organist vid Holländska Reformerade Kyrkan* och 1781 emottog han Organist-Sysslan vid Storkyrkan i Stockholm. Han hade hittills icke studerat Musiken såsom Vetenskap, utan mera varit sysselsatt med dess idkande. Han spelade i början Alt-Violin, men hans nära bekantskap med den största Virtuosen på Violoncelle Sverige förmodeligen ännu ägt, och som i ton, delicatess och sann expression öfverträffade alla de utrikes ifrån kommande mästare, som här låtit sig höra, med PIHLMAN, gaf honom anledning at öfva sig på Violoncelle**, på hvilket Instrument han uparbetade sig til en för blotta Musikälskare ovanlig färdighet. Men sedan han emottagit et af hufvudstadens förnämsta Orgelverk, förut speladt af ZELBEL, en man, hvilken man den tiden ansåg för en af de största mästare, fann han snart nödvändigheten af at förvärfva sig flera theoretiska kundskaper i Musiken, än han ägde. Han studerade med all ifver BACHS *die wahre Art das Clavier zu spielen*, i synnerhet den delen deraf, som rör läran om harmonien, och började sätta Claverstycken, hvari man snart röjde en lycklig talang och en förvärfvad säker kännedom om Harmoniens rätta användande, samt drag af contrapunctiska sättser, hvilka bevisade at han icke ytligen studerat sin sak. Ibland de första af dessa arbeten var en sonat ur H moll, med en final, som han gaf namn af *Hönshuset*, et något löjligt men högst naivt stycke. Snart blef han bekant och förtrolig vän med vår oförgätliga KRAUSE, som 1778 hade kommit til Sverige och nu var Capell-

* Denna syssla tilböds honom tillfälligtvis af en af Kyrkans Föreståndare.

** Det var et drag i WIKMANSONS character at älska det öfverraskande. En Anecdote kan uplysa det. Han bodde tillsammans med PIHLMAN, hvars sätt at spela han derigenom feck tillfälle at studera. Då PIHLMAN var ute öfvade han sig, utan at underrätta honom derom; och då han hunnit någon färdighet, erböd han sig en gång på en Concert i et enskildt hus at spela andra Violencellen til Boccherini Quintetter, hvilket han til PIHLMANS stora förundran väl verkställde.

mästare. Under umgänget med honom feck han dels mundtelig uplysning i många delar af compositionsläran, som hittills varit honom okända, dels anvisning på de Afhandlingar och Arbeten, hvarur han om dem skulle kunna hämta en vidsträcktare kännedom. Detta studium af Musikens teori dref han til den högd, at han kunde anses såsom lärd i Vetenskapen*. Kännare upptäckte snart, då de hörde honom spela Orgor, at han icke höll sig vid den i Sverige vanliga Organist-slendrianen, utan til en högre stil, som egentligen hörde til stället och instrumentet, bundet och alfvarsamt**.

Vid medlet af 1780-talet började han skriva Quartetter för två Violiner, Alt och Bas, som vittnade om en förvärfvad ovanlig fullkomlighet i sättningskonsten, särdeles hos en man, som egentligen kunde anses för blott Musikälskare. Sina theoretiska studier fortsatte han oafbrutet, och förenade dem med en noggrannare undersökning om Æsthetikens regler, än hos de flesta Musikidkare är vanligt. Til den ändan gjorde han sig väl bekant med Poëterna, i synnerhet de nyare Lyriska i Tyskland, hvilket framför allt mycket bidrog til den framgång, hvarmed han i de sednare åren satte Musik til flera Skaldestycken. På detta sätt framträngde WIKMANSONS snille til en ovanlig fullkomlighet i konsten, aldrig väckt af några upmuntringar, utan känt blott af några få, som rätt förstodo värdera det, genom sin egen styrka, likt de krafter i naturen, som bryta allt motstånd för yttrandet af deras verksamhet. Han var redan Mästare, då Kongl. Musikaliska Academiens anmodade honom at hålla Föreläsningar i den theoretiska delen af Musiken, samt, för at ersätta hans möda, tillade honom et arfvode; men brist på tid hindrade honom at njuta denna förökning i inkomster, och betog konstens älskare detta ypperliga tilfälle at draga nytta af hans kundskaper.

I WIKMANSONS compositioner röjer sig et tänkande hufvud. Hans Violin-Quartetter vittna i synnerhet med hvad sorgfällighet han vinnlagt sig om den dubbla contrapunctens regler. Nästan ingen af dem är, deri han icke brukat omvändningar, och brukat dem riktigt, och der han icke varit mon om at låta sin hufvudsatts förekomma i alla stämmorna, et medel at å ena sidan ernå en nödig mångfaldighet i utförandet af en periodisk sång, samt at å den andra sidan bibehålla en nödvändig enhet deri, hvarförutan man merändels råkar i fara at uttrycka sig obestämdt, osammanhängande eller fantastiskt, at åstadkomma en alltid rik harmoni, en vid hvar period förekommande ny melodi, som väcker upmärksamhet, men tyckes vara så naturlig, at den icke kunnat vara annorlunda: med et ord, det säkraste medlet, at icke genom vilkorliga sättser lemna sit hufvudämne ur sigtet, och förlora sig i främmande deremot stridiga sättser. Drifver man åter detta konstgrepp för långt, äfventyrar man at blifva det man kallar styf eller torr i sin sång. WIKMANSON visste at icke binda sig för mycket til et

* En ytterligare anledning härtill erhöi han, då Abboten VOGLER anmodade honom at öfverse och förbättra språket i de skrifter han här i Sverige utgifvit, et mödosamt arbete, men som i hög grad bevittnar hans djupa kundskaper.

** WIKMANSON hade en betydande del i de förbättringar, som gjordes vid det nya Orgelverket i Storkyrkan. Hans berättelse derom til Kyrko-Rådet förtjenar at af alla Konstidkare och älskare läsas.

contrapunctiskt tvång, at stundom likasom aflägsna sig ifrån ämnet, och då man började tro det som mest vara förloradt ur sigtet, genom en oförmärkt gradation, en skicklig vändning eller et afpassadt afbrott, oförmodadt komma tillbaka och införa hufvudsattsens med förnyad kraft och nytt behag. Detta var en följd af hans kännedom af Æstetikens finare regler, en vetenskap, som i sin grund icke är annat, än en rätt tillämpning af läran om det vackra, det sköna och det höga til Musiken, och utgör det man skulle egentligen kunna kalla Musikens retorik, då deremot läran om accorder, contrapunct, rytm, tacthvila och interpunction utgör dess grammatik: en Vetenskap, hvori de fleste Compositörer äro allsintet hemma.

WIKMANSONS skicklighet bestod dock icke blott i reglornas noga kännedom. Han hade en sann musikalisk känsla och en liflig inbildningsgäfv, och med dessa tvänne egenskaper blef han ofta Original. Hans character är uttryckt i hans arbeten. Hans naturliga lynne var alfvarsamt, ädelt och menniskoälskande: han hade mycken skarpsinnighet, en fin känsla för det sköna i den mindsta detalj, och et öfvadt öga at upptäcka snart sagdt de omärkligaste drag af löjlighet hos flärden och dårskapen. Hans alfvarsamma och ädla lynne röjde sig dels då han i templet ville med sit spel uplyfta sina åhörarens hjertan til deras högsta föremål, dels i hans compositioner, då en viss storhet i hufvudtankan (thema) fordrade likställighet i Planen och hela utförandet, hvarpå öfvertygande exempel gifves i en Quartett i D moll, särdeles i Adagion, samt i några af hans cantatiller eller visor. En lekande bildningsgäfv är för ofrigt den herrskande egenskapen i hans compositioner, och ofta efter den alfvarsammaste början har han til slutet infört et löjligt Epigram; et sätt, som var honom alldeles eget, och nyttjades af honom utan scandal, då hans mesta Musik var skriven at roa i et förtroligt umgänge, med samma glättighet och samma ymnighet på träffande infall, som utmärkte hans tal. Här af, så väl som af hela hans stil, ser man at han med framgång hade studerat HAYDN, och i anseende til modulationen kan man lätt röja at han gjort sig väl bekant med C. P. E. BACHS skrifter. Hans tongångar äro gerna ovanliga, som oftast dristiga och någon gång kanske vågade, och hans arbeten fordra vid upförandet at alla stämmor spelas med den fullkomligaste renhet och noggrannhet.

Man kan med fullkomlig visshet säga, at ingen compositör öfverträffat honom i konsten at declamera de Skaldestycken han satte i Musik, en konst som hos oss föga värderas, men hvars regler icke dess mindre äro fastställda, och hvarförutan sången ej kan göra den verkan, som Författaren åsyftar.

WIKMANSON gjorde epok i Svenska Musikens Historia. ROMAN var den förste, som visat sig i Sverige, såsom Compositör. Eleve af PEPUSH och HÄNDEL hade han de yppersta tillfällen at fullkomna sig. Han njöt upmuntran och mycken nåd vid et Kongligt Hof, och hans kundskaper och snille fingo visa sig i full dager vid flera högtidliga tillfällen. WIKMANSON deremot var blott Musikälskare, hade nästan lärt sig allt sjelf, och hade ingen annan upmuntran, än den som gifves inom en krets af några få vänner. ZELBELL må ej nämnas såsom Compositör,

ty ganska få hafva vid sina compositioner varit mindre gynnade af konsternas Gud. JOHNSEN var tysk. Bland våra ännu lefvande Compositörer finnas väl flere af förtjenst, men de äro ännu föga kände, och genom sin egen blygsamhet befriade ifrån jämnförelsen, och af de musikaliska originaler, som nu ibland oss utkomna, räknar man kanske nio missfall emot et fullgånget foster. WIKMANSON torde således kunna anses såsom den ende Svenske Compositör sedan ROMANS tid, som förtjenar at nämnas, och han hade visserligen blifvit rival med ROMANS rykte, om han ägt samma tillfällen til upmuntran och öfning som han. Hans alltför tidiga död har beröfvat oss många af hans äldre compositioner, dem han ärat omarbete, och flera nyare, som säkert beredt honom en vidsträckt ryktbarhet. Mätte det tillåtas oss at på honom använda HORATIUS verser:

Qvis desiderio sit pudor aut modus
Tam cari capitis? &c.

- F. M. Allard: Från Luther till Bach. Liturg.-musik. studier fr. den evang. kyrkosångens klassiska tid. Skriftserien Svenskt gudstjänstliv n:o 2. Sv. Kyrkans Diakonistyrelses Bokförl., Sthlm 1932. 197 ss. Pris häft. kr. 3: 75.
- Gunnar Rosendal: Palestrina och Schütz. Kyrkomusikens rätte lärare. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses bokförl., Sthlm 1934. 210 ss. Pris häft. kr. 3: 50.

Den kyrkomusikaliska renässansen i våra dagars Sverige tillhör de mest glädjande tecknen på den pånyttfödelse inom landets musik-kultur, som vi alla eftersträva, och om dess yttre styrka, mätbar i tusenhövdade sångarskaror och en livaktig praktisk musikalisk verksamhet, också motsvaras av en religiös fördjupning och allvarlig kunskapstörst, så behöva vi ej frukta för avmattning eller urartning. Behovet av vidgade kunskaper om den musik, som klingar inom gudstjänstens ram, har måhända ej ännu ådagalagts så påtagligt inom den vittförgrenade kyrkomusikaliska rörelsen som man kunnat vänta, men man vore orättvis, om man ej erkände, att det gör sig gällande på ett helt annat och kraftfullare sätt än tidigare i vårt land. Som sig bör har därvidlag Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag gjort en beaktansvärd insats genom att utge flera kyrkomusikaliska verk. För anmälares Kyrkomusikens historia har denna tidsskrift redan i sin föregående årsbok redogjort. Här må ytterligare